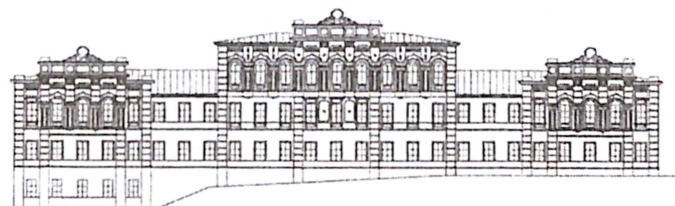

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Вісник

Харківської державної
академії культури

Збірник наукових праць

Випуск 9

Харків – ХДАК
2002

УДК 002.2: 378.011

С.В. СИЩЕНКО

**ЗМІСТ СПЕЦІАЛЬНОЇ КНИГОЗНАВЧОЇ ПІДГОТОВКИ
В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
КНИЖКОВОЇ ГАЛУЗІ**

Розглядаються результати тестування й анкетування студентів ХДАК, проведені з метою виявлення рівня підготовки кадрів вищої кваліфікації для книжкової сфери України

Книгознавча підготовка кадрів була і залишається важливою складовою освіти в Україні. Вона потребує системного підходу, взаємопов'язаного розвитку всіх компонентів практичної, наукової й освітньої підсистем, спрямованих на узгоджену підготовку кадрів для сфери книговидавництва, книгорозповсюдження і книговикористання.

Книгознавча підготовка має базуватися на виявленні та врахуванні основних чинників, котрі безпосередньо впливають на формування змісту і напрямів освіти і складають методологічну базу для їх відбору. Серед них:

а) найповніше врахування потреб суспільства і держави у створенні національної системи книговидавництва, книгорозповсюдження і книговикористання та її кадрового забезпечення;

б) системне відбиття основних компонентів книжкової галузі в освітній сфері та їх дидактичне осмислення;

в) виявлення існуючих прогалин у кадровому забезпеченні та незбалансованості в книгознавчій підготовці фахівців для національної системи книговидавництва, книгорозповсюдження і книговикористання; обґрунтування засобів, що забезпечують оптимальну відповідність між практичною й освітньою підсистемами книжкової галузі України;

г) визначення ролі бібліотечно-інформаційних факультетів вищих навчальних закладів України в кадровому забезпеченні національної книжкової галузі.

Протиріччя між зростаючими вимогами, які висуває до якості книгознавчої підготовки кадрів інформаційне суспільство, і недостатнім професійним потенціалом значної частини працівників книжкової галузі України складає основний зміст проблемної ситуації, що характеризує сучасну книжкову освіту. Це протиріччя може бути вирішене через удосконалення спеціальної книгознавчої підготовки бібліотечно-бібліографічних кадрів, які дозволять привести її рівень відповідно до підвищених суспільних вимог.

Вирішення складних завдань у формуванні та розвитку національної книжкової галузі залежить, передусім, від рівня підготовки кадрів вищої кваліфікації, які мають ефективно працювати в нових умовах. Існуюча в Україні система освіти потребує суттєвих змін для усунення протиріччя між об'єктивними вимогами до рівня підготовки фахівців книжкової галузі і реальною якістю сучасних працівників. Про це свідчать результати тестування й анкетування студентів ХДАК, прове-

дені в 1997-1998 та в 2000-2001 навч. рр.

Порівняльний аналіз результатів тестування студентів виявив, що в 1997 р. абсолютна успішність із курсу «Книгознавство та історія книги» складає на стаціонарі 95,7%, якісна – 72,3%, на заочному відділенні відповідно 94,8% і 62,1%. У 2001 р. абсолютна успішність студентів за результатами тестування складає на стаціонарі 100%, якісна – 77,8%, на заочному – відповідно 96,9% і 68,8%.

У середньому абсолютна успішність становила 95,7%, якісна – 68,9%. Аналіз показників у динаміці 1997–1998 та 2000–2001 навч. рр. свідчить про зростання рівня підготовки студентів із курсу «Книгознавство та історія книги» як денної, так і заочної форм навчання. Це пояснюється тим, що зміст і послідовність викладання окремих тем курсу в 1999–2000 навч. р. було вдосконалено. Збільшено також обсяг годин на самостійну роботу студентів стаціонара. Суттєву допомогу в навчанні студентів надали розроблені та опубліковані навчально-методичні матеріали з курсу: програма, методичні рекомендації до виконання семінарських, практичних занять, самостійної роботи студентів. Підвищено рівня знань студентів сприяло введення в 2000-2001 навч. р. за нашою ініціативою курсової роботи з курсу «Книгознавство та історія книги».

Порівняльний аналіз результатів тестування студентів за формою навчання показав, що студенти денного відділення краще засвоїли навчальний матеріал порівняно зі студентами заочної форми навчання, якісна успішність відповідно складає 72,3% та 77,8%; 62,1% та 68,8%. Такі результати можна пояснити відсутністю вітчизняних підручників, навчальних посібників та конспектів лекцій з навчальної дисципліни, що ускладнює якісну підготовку студентів-заочників, які під час сесії слухають лекційний курс у обмеженому обсязі.

За результатами тестування 37 студентів (22,6%) отримали оцінку «відмінно», 76 студентів (46,3%) – «добре». Вони показали високий рівень знань з історії та сучасних проблем книгознавства та історії книги. Водночас 26,8% (44 студенти) виявили задовільні знання, 4,3% (7 студентів) – недостатні знання навчальної дисципліни. Результати тестування студентів використано при розробці нових навчальних планів для спеціалізацій бібліотечно-бібліографічного та книгознавчого спрямування; запропоновано розширити тематику сучасних проблем вітчизняного книгознавства та історії української книги в програмі курсу та підготувати виклад науки про книгу і книжкову справу, виокремивши в ній українознавчий аспект.

Книгознавча підготовка бібліотечно-бібліографічних фахівців на факультеті бібліотекознавства та інформатики ХДАК за даними опитування студентів-випускників є задовільною. Більшість опитаних студентів – 67% (176 осіб) – вважають рівень книгознавчої підготовки середнім, 33% (87 осіб) відповіли, що рівень книгознавчої підготовки є високим. На запитання «Чи потрібні бібліотекареві-бібліографу поглиблені знання в галузі книгознавства?» «так» відповіли 70% (184 особи), «ні» – 10% (26 осіб), «важко сказати» – 20% (52 особи). На запитання, які

з дисциплін слід вивчати більш поглиблено, більшість студентів (150 осіб (57%)) зупинила свій вибір на таких дисциплінах, як «Книгознавство», «Книговидавничка справа» та «Книготорговельна діяльність». 36% опитаних (95 осіб) надали перевагу курсу «Інформаційні технології у книговиданні та книгорозповсюдженні», 5% (13 осіб) вважають необхідним поглиблене вивчення «Документознавства», 2% (5 осіб) – курсу «Аналітико-синтетична обробка документів». Випускники книгознавчої спеціалізації, крім означених, назвали такі дисципліни: «Організація та економіка видавничої справи», «Організація та економіка книготорговельної діяльності», «Книжковий менеджмент і маркетинг», «Інформаційне забезпечення книжкової галузі», «Організація та технологія друкованої й електронної продукції» і т. ін. На ці ж предмети вони пропонують збільшити обсяг годин.

84% студентів (220 осіб) висловили бажання одержати додаткову кваліфікацію з метою забезпечення трудової мобільності та працевлаштування в умовах ринкових відносин. Серед пріоритетних спеціалізацій такі: «Книготорговельна діяльність» – 22% (58 осіб), «Документознавство та інформаційна діяльність» – 21% (55 осіб), «Книговидавничка справа» – 18% (47 осіб), «Архівна справа» – 13% (32 особи), «Редагування» – 12% (30 осіб), «Збереження та реставрація документних пам'яток» – 7% (18 осіб), «Музейна справа» – 7% (18 осіб). Таким чином, книгознавчі спеціалізації посідають пріоритетні місця у вподобаннях майбутніх фахівців бібліотечної сфери. Більшість випускників книгознавчої спеціалізації після книговидання і книгорозповсюдження надали перевагу спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність».

Відповіді на запитання «Які форми занять найбільше сприяють розвитку професійних якостей майбутнього фахівця?» розподілилися таким чином: лекції – 113 осіб (43%), семінари – 42 особи (16%), практичні заняття – 41 особа (16%), самостійна робота – 26 осіб (10%), підготовка курсових робіт – 26 осіб (10%), розробка проектів або проблемних питань бібліотечної (книжкової) практики – 8 осіб (3%), підготовка дипломних робіт – 6 осіб (2%). На запитання «Що ще?» майже всі респонденти відповіли – «виробнича практика». Таким чином, більшість випускників налаштовані переважно на «споживання» знань, а не на їх продукування.

Проведене анкетування студентів свідчить про те, що 197 осіб (75%) із них не хочуть працювати в бібліотеці по закінченні вузу через низьку зарплату бібліотечних працівників і залишають за собою право вибору тієї професійної структури, де їхня кваліфікація оцінюватиметься відповідно до рівня набутих у вузі знань. Саме тому вони зацікавлені мати диплом інформаційного фахівця широкого профілю.

Головними причинами «плинності» бібліотечних кадрів, за даними анкети, є низька зарплата і побутова безперспективність. У зв'язку з цим багато працівників бібліотек переходять на високооплачувану роботу, зокрема у відомчі служби інформації, видавничі структури, комерційні фірми. Така негативна тенденція, на

думку фахівців, має й позитивний ефект, оскільки свідчить про професійну мобільність і конкурентоспроможність випускників бібліотечних факультетів.

На жаль, більшість студентів спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» професію бібліотекаря не вважають престижною, їх також не задовольняє існуюча кваліфікація «бібліотекар-бібліограф» по закінченні вузу. Вона не «працює» на позитивний імідж і привабливість професії. Абітурієнти роблять вибір на користь спеціальностей, про які мають досить невизражене уявлення, однак які притягують новизною, широкими функціональними можливостями застосування знань у майбутньому, і прагнуть віднайти їх у назвах спеціальності і кваліфікації. Назви нових, сучасних спеціальностей передбачають це. Тому більшість випускників пропонують змінити назву кваліфікації бібліотекаря-бібліографа на сучаснішу або робити запис у дипломі кваліфікації, що відповідає спеціалізації.

Таким чином, тестуванням й анкетуванням було охоплено 432 студенти, що становить 98,5% від їх чисельності. З них студентів поточного курсу 164 особи (97%), випускного (четвертий – денне, п'ятий – заочне навчання) – 263 особи, що становить 100% випускників. Результати тестування й анкетування було використано для коригування існуючих та розробки нових навчальних планів із книгознавчих та бібліотечно-бібліографічних спеціалізацій, вони становлять соціологічне підґрунтя для визначення перспектив змістовного реформування книгознавчої та бібліотечно-бібліографічної освіти, введення нових книгознавчих спеціалізацій і кваліфікацій.

Принципового значення набуває перш за все суттєве вдосконалення напрямів і змісту книгознавчої освіти, які мають відбивати тенденції спеціалізацій та інтеграції в книжковій галузі й освіті. Формування єдиного книжкового простору України потребує створення єдиного освітнього простору держави, який має базуватися на корпоративному підході – узгодженому врахуванні потреб національної книжкової галузі в професійних фахівцях.

За умов відсутності національного освітнього стандарту існує можливість запропонувати свою власну модель змісту спеціальної книгознавчої підготовки у межах бібліотечно-бібліографічної освіти, обґрунтувати структурну її будову, що спирається на дві основні ідеї: а) відбір змісту навчання; б) розміщення знання в навчальних планах та програмах.

Основним завданням є відбір знань, які можна вважати навчально значущими, і трансформація їх у навчальні дисципліни й навчальну діяльність; формування інваріантної і варіативної складових освіти та втілення їх у навчальному плані. Серед основних дидактичних принципів упорядкування структури викладання змісту використано спіральний принцип, тобто повторне подання знань на принципово новій основі із забезпеченням підвищеного інтересу студентів до навчання.

Інваріантна складова змісту освіти бакалавра (відповідно інваріантна частина навчального плану) має «працювати» на базову бібліотечно-бібліографічну спеціальність. Вона включає навчальні предмети – ядро спільних для студентів всіх

курсів незалежно від спеціалізацій. Вони об'єднані циклом фундаментальних дисциплін, до складу яких входять: Вступ до фаху (54 год.), Соціальні комунікації (108 год.), Інформаційні технології (216 год.), Інформаційний сервіс в Інтернет (108 год.), Соціальна інформатика (108 год.), Документознавство (189 год.), Книгознавство та історія книги (162 год.), Статистичний моніторинг (108 год.).

У плані також визначено співвідношення між інваріантною й варіативною частинами, кількість навчальних годин, структурні елементи освітньої галузі. Перший рівень варіативності змісту навчання бакалаврів забезпечують професійно-орієнтовані дисципліни, номенклатура яких відрізняється суто бібліотечно-бібліографічними і книгознавчими спеціалізаціями. Зміст навчальних курсів бібліотечно-бібліографічних спеціалізацій спрямовано на книговикористання, книгознавчих – на книговидання і книгорозповсюдження.

Одночасно цикл професійно-орієнтованих дисциплін у межах книгознавчих спеціалізацій є однаковим, що забезпечує базові професійні знання у сфері книговидання і книгорозповсюдження. Деяко відрізняється послідовність читання курсів та обсяг годин залежно від спеціалізацій. Цикл професійно-орієнтованих дисциплін книгознавчих спеціалізацій складають: Видавничо-поліграфічна техніка і технологія (216 год.), Книжковий менеджмент і маркетинг (189 год.), Видавнича і книготорговельна бібліографія (135 год.), Аналітико-синтетична обробка документів (243 год.), Бібліографознавство (134 год.), Організація і технологія бібліографічної діяльності (162 год.), Бібліографічні ресурси (243 год.), Організація і технологія книговидання (135 год.), Організація і технологія книгорозповсюдження (108 год.), Бібліотечне обслуговування (162 год.), Професійна етика (108 год.), Комп'ютерні технології у книговиданні і книгорозповсюдженні (243 год.). Особистісно орієнтованому підходу до навчання, врахуванню інтересів, здібностей, мотивів до навчання кожного студента сприяють курси за вибором (472 год.).

За рахунок дисциплін спеціалізації забезпечується другий рівень варіативності змісту навчання в залежності від обраної спеціалізації і профілізації в більш вузькому напрямі книжкової діяльності. Серед курсів спеціалізації «Бібліографія, книгознавство та книговидавнича діяльність»: Інформаційне забезпечення книговидання і книгорозповсюдження (108 год.), Теорія і практика редактування (108 год.), Дизайн книги (80 год.), Реклама у видавничій діяльності (72 год.), Настільні видавничі системи (108 год.), Інформаційно-бібліографічний моніторинг (72 год.), Метрологія і стандартизація у видавничій справі (80 год.), Системи обробки текстової і графічної інформації (108 год.), Документні класифікаційні системи (80 год.).

Серед курсів спеціалізації «Бібліографія, книгознавство, організація книготорговельної діяльності» такі: Менеджмент книготорговельної справи (108 год.), Книжковий бізнес (108 год.), Інформаційне забезпечення книговидання і книгорозповсюдження (108 год.), Реклама в книжковій торгівлі (80 год.), Електронна книжкова торгівля (80 год.), Організація і технологія збуту видавничої продукції (108 год.), Метрологія і стандартизація у видавничій справі (80 год.), Інформацій-

но-бібліографічний моніторинг (80 год.).

У межах підготовки бакалаврів передбачено виробничу практику на 2-4 курсах: Книговидавничі та книготорговельні системи (2 курс), Маркетинг книжкового ринку (3 курс), Менеджмент книговидання і книгорозповсюдження (4 курс). Випускники-бакалаври складають два державні іспити: Книгознавство та історія книги; Інформаційні технології у книговиданні і книгорозповсюдженні. Таким чином, підготовка бакалаврів з книгознавчих спеціалізацій здійснюється протягом чотирьох років і базується на двох взаємопов'язаних принципових підходах: орієнтування випускників на сферу книговидання, книгорозповсюдження і книговикористання, а також поглиблений зміст предметів в одному із зазначених напрямів. Це надає змогу розширити сферу використання випускників і готувати фахівців, зорієнтованих на певні робочі місця після закінчення вузу.

Зміст книгознавчих дисциплін, крім знань про основний предмет діяльності, включає також досвід творчої діяльності студентів, що має особливо важливе значення не лише для використання набутих знань у майбутньому, а й формує сталий інтерес до їх поповнення. Зокрема, це написання курсових і дипломних робіт, використання різних видів самостійної роботи зростаючої складності, лабораторні й практичні роботи. Тобто зміст освіти набуває цілісного характеру в умовах профільної диференціації навчання і створює передумови для забезпечення ступеневої системи книгознавчої освіти бібліотечно-бібліографічних кадрів у межах спеціалізацій. Перехід до наступного рівня підготовки спеціалістів включає чітке визначення пріоритетних завдань кожного етапу книгознавчої освіти, об'єктивно зумовлених механізмів наступності між цими етапами, меж та зв'язків між дисциплінами кожного окремого етапу.

Підготовка спеціаліста розрахована на систему книговидання і книгорозповсюдження, що забезпечить мобільність кадрів.

Змістовне навчання спеціаліста-книгознавця, менеджера видавничої і книготорговельної діяльності забезпечують такі професійно-орієнтовані дисципліни: Історія української книги (108 год.), Інформаційне право (54 год.), Стандартизація у книжковій сфері (54 год.), Ринок інформаційних продуктів і послуг (54 год.), Інформаційний моніторинг книговидання і книгорозповсюдження (54 год.), Документні ресурси (81 год.), Індексвання документів (108 год.), Комп'ютерна верстка і дизайн (108 год.). Розширити систему знань дозволять вибіркові навчальні дисципліни, серед яких: Редагування і коректура, Міжнародне співробітництво у книжковій сфері, Історія світової книги, Іміджологія, Електронна книжкова торгівля, Логістика, Соціологія книги, Бібліотечно-інформаційні мережі і бази даних, Краєзнавча бібліографія, Діловодство та електронний документообіг у видавничих і книготорговельних установах.

Магістр книгознавства підготовлений для вирішення управлінських завдань, науково-дослідницької і педагогічної діяльності. Зміст його фахової освіти забез-

печують такі професійно-орієнтовані курси: *Методологія книги і книгознавства* (108 год.), *Методологія бібліографознавства* (108 год.), *Управління інноваціями у книжковій сфері* (54 год.), *Міжнародне співробітництво у книжковій сфері* (54 год.), *Комунікативні технології* (54 год.), *Системний аналіз книговидавничих і книготорговельних організацій* (54 год.), *Методика викладання спеціальних дисциплін* (81 год.), *Системні інформаційні технології* (108 год.). Серед вибірових дисциплін: *Інновації у вищій школі*, *Редагування і коректура*, *Історія світової книги*, *Іміджологія*, *Електронна книжкова торгівля*, *Логістика*, *Соціологія книги*, *бібліотечно-інформаційні мережі і бази даних*, *Маркетинг книжкового ринку*, *Діловодство та електронний документообіг у видавничих і книготорговельних організаціях*.

Номенклатура, зміст і послідовність викладання курсів можуть змінюватися в залежності від динаміки ринку праці та потреб книжкової галузі. Однак у сукупності вони мають забезпечити високий рівень підготовки фахівців для системи книговидання, книгорозповсюдження і книговикористання України. Структурно-змістовні складові навчання слід постійно вдосконалювати, мобільно доповнювати через поглиблення і розширення тематичної різноманітності, варіювати залежно від змін, що відбуваються в книжково-інформаційному просторі, зважаючи на можливості конкретної освітньої структури. При цьому слід дотримуватися вимог наступності, науковості, послідовності, спадкоємності, систематичності у змісті освіти.

Подальше вдосконалення змісту і напрямів книгознавчої освіти може здійснюватися в межах двох організаційних схем:

а) створення нової спеціальності «Книгознавство», яка б об'єднала всі освітні напрями, пов'язані з книговиданням, книгорозповсюдженням і книговикористанням;

б) уведення нових спеціалізацій у межах існуючих спеціальностей книгознавчого профілю.

Обидва напрями мають свої переваги і недоліки. Перший варіант уможливить скоротити блок дисциплін, що забезпечують бібліотечно-бібліографічну спеціальність і посилити книгознавчу підготовку фахівців. Другий, на нашу думку, є економічнішим, його можна впровадити без особливих затрат уже сьогодні. Зауважимо, що до Міністерства культури і мистецтв України, якому підпорядковані вузи культури і мистецтв, ми направили пропозиції щодо можливостей впровадження обох цих підходів, що може бути вирішено лише на державному рівні.

Надійшла до редколегії 01.02.2002 р.